

طرح ختائی و گل‌های شاه عباسی

طرح‌ها از هادی اقدسیه

متخصص فنن قالی

ختائی طرح ساقه گل است و نموداری است از شاخه درخت یا بوته با گل و برگ و غنچه. چنانکه اسلیمی نموداری بود از طرح درخت که تجرید یافته. ختائی نیز در حقیقت طرحی است استیلیزه و طرح آن گرچه بسته بابتکار هنرمند است، عین طبیعت نیست. ختائی طرحی است که باید گلها و غنچه‌ها و برگها و بندها را در بر بگیرد و میان آنها وحدتی ایجاد کند. در طرح ختائی ساقه راست یعنی بخط مستقیم کمتر وجود دارد. و در واقع خطوط مستقیم در هنر پخته ایرانی کمتر دیده میشوند. ساقه‌ها در ختائی دارای پیچ و خم موزونند، ترکیبی هستند از حرکت دلربا و طنز خطوط منحنی و در موارد نادر خطوط مستقیم. گاهی دوانتری سار پیچ گلها و برگها و بندها (شکل ۱) را بهم اتصال میدهند. این دوایر ادامه مییابند و خیال بیننده را

ش ۱ - یک گردش ختائی. جای گلها و برگها و بندها با دایره در آن نشان داده شده.

ش ۲ - گل شاه عباسی (گل گرد پیچک) ضمن یک طرح ختائی. این طرح هم در قالی و هم در کاشی میتواند مورد استفاده واقع شود.

با خود میکشاند. و گاهی نیز منحنی ای شکسته و گاه درست (اشکال ۲ و ۳ و ۴) عرصه جلوه گل ها و برگها میشوند. در طرح ختائی چند نکته اساسی مطرح است :
 - اول آنکه طرح ختائی معمولاً بسبک تند و کند است. یعنی قسمتهائی از طرح ساقه ضخیم تر و قسمتهائی نازکتر است. چنانکه در طبیعت هم ساختمان ساقه گل چنین است. قاعده درختائی طرح ساقه ابتدا قوی تر است و آنگاه که ساقه ختم میگردد طرح ظریفتر و نازکتر میشود.
 - دوم آنکه معمولاً طرح ختائی برای جلوه دادن به یک « گل اصلی » است و این گل باید در قسمتی از ختائی قرار بگیرد که نقطه نظر و اساس طرح باشد و تمام توجه بیننده را بخود بخواند.

ش ۳ - گل مختصر پنج پر شاه عباسی (گل گرد)
 ضمن یک طرح ختائی. مناسب برای کاشی.

گل شاه عباسی (پیکک) ضمن یک طرح جالب ختائی.

— سوم آنکه برگها و گلها و غنچه‌های دیگری که برای پر کردن ساقه بکار میروند همه باید با گل اصلی متناسب باشند و یا باصطلاح از همان مایه باشند.

طرحهای ختائی هم مانند اسلیمی‌ها به تناسب فضا و طرحهای هندسی روی سطح اثر هنری می‌بخزند. هنرمند ایرانی برای پر کردن نقشه یک قطعه قالی و یا یک قطعه کاشی و یا یک قطعه تذهیب از بکار بردن طرح‌های ختائی ناگزیر است. زیرا طرحهای مزبور وسائل هستند برای ایجاد نظم و وحدت میان اجزاء اثر هنری او، میان گلها و برگها و غنچه‌ها که پیش از هر نقش دیگری مورد علاقه اوست. بنا بر این ختائی هم در قالی و هم در کاشی و هم در تذهیب بکار می‌رود. باید دانست که طرحهای ختائی در قالی مفصلتر و دارای اجزاء بیشتر و رنگهای متنوع‌تر است. عدم امکانات صنعتی در کاشی‌سازی ایجاب میکند که طرحهای ختائی در کاشی‌سازی ساده‌تر و مختصرتر و دارای رنگ‌های محدودتری باشد.

گل شاه عباسی (اناری) مورد استفاده در قالی و در کاشی.

گل برگ‌گی شاه عباسی - مخصوص کاشی.

گل برگ‌گی شاه عباسی مورد استفاده در کاشی.

گل شاه عباسی (اناری) هم در قالی
و هم در کاشی بنکار می رود .

گل شاه عباسی (اناری) مورد استفاده
هم در قالی و هم در کاشی .

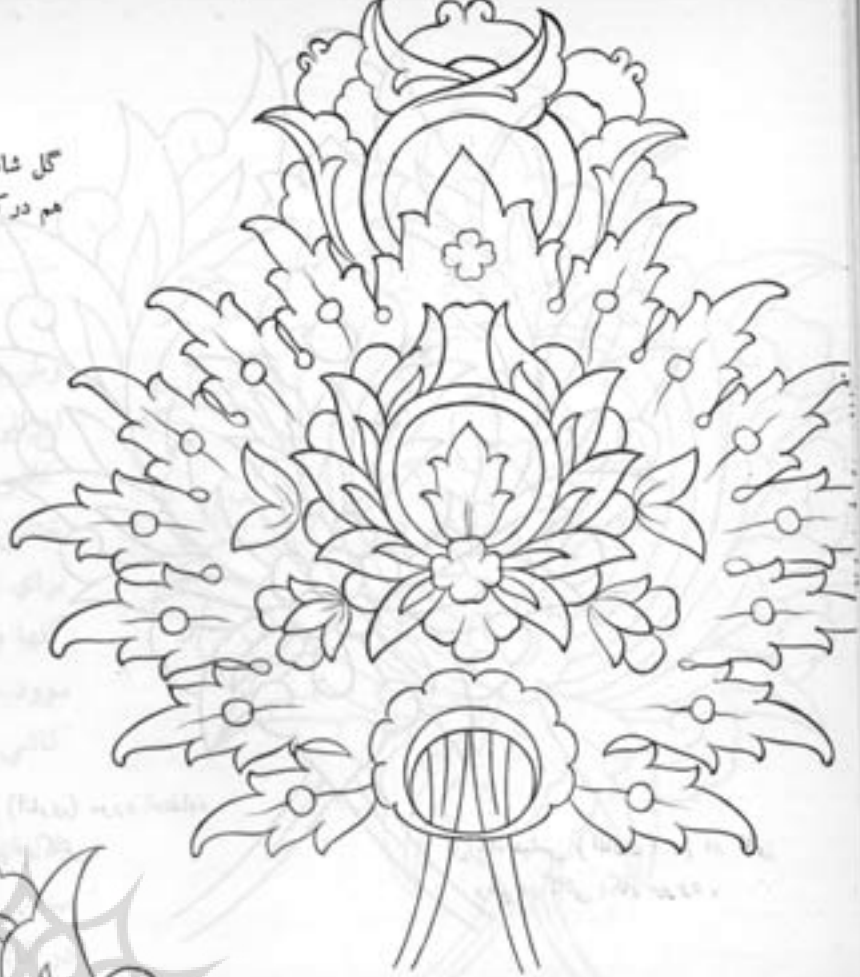

گل شاه عباسی (پرگی) هم در
قالی و هم در کاشی مورد استفاده
است ؟ متنی بیشتر در کاشی .

گل شاه عباسی (معروف پسه سره)
مخصوص قالی .

گل شاه عباسی (برگگی و اناری)
هم در کاشی وهم در قالی بکار می رود.

گل شاه عباسی (اناری و برگگی) هم
در قالی و هم در کاشی بکار می رود .

علت تسمیه ختائی بدرستی
آشکار نیست . میتوان گفت ختائی
منسوب به « ختا » ست . یعنی شهری
که در ادبیات فارسی غالباً مترادف
با « ختن » بحسن خیزی معرفی
شده است . در اینصورت این تسمیه
بر ابراسیمی خواهد بود که مقلوب
اسلامی است ؛ و ضمناً اشاره ای
خواهد بود بتأثیر هنر چینی در هنر
ایرانی . عده ای از طراحان نقش
قالی معتقدند که ختائی یعنی ادامه
خط که در اینصورت کلمه مزبور
بایستی با طاء نوشته شود . عده
دیگری هم خطائی مینویسند و
اعتقاد دارند که خطائی یعنی
خطوطی ناشی از سهو و خطا و در
خور کژی .

در شماره پیش سخن از طرحهای اسلیمی رفت و در این شماره گذشته از طرحهای ختائی انواع گلهای شاه عباسی نیز مانند گلهای اناری و برگی و پیچک و گرد و غیره بخوانندگان معرفی میگردد . در قالی و کاشی، خاصه در قالیهای بافته شده از زمان صفویه بعد ، ضمن ختائی ها بگل های شاه عباسی بیش از هر گل دیگری بر میخوریم . چنانکه کوئی ختائی تنها همچون ربسمانی است که گلهای مزبور را بآمی بسته اند . البته بته های تجرید یافته مانند بته جقه ای و سایر بته ها درختائی بیانی ندارند . نهایت آنکه میتوان وسط بته ها ساقه ای طرح کرد و آنرا با گل و برگ زینت داد .

بانظری بگلهای شاه عباسی ضمن این شماره ، توجه شدید بطرحهای تجرید یافته انار و گل آن بخوبی احساس میگردد . اگر این توجه دنباله تقدیس گل انار در ایران زردشتی باستان هم نباشد ؛ لاقلاً طرح دلربا و دایره مانند گل انار و خود آن و پیچ و خم خطوط منکسر تاج آن و سر بر کشیدن شعله وار آخرین آثار گلبرگهای آن ، آقدر جالب بوده است که باینهمه طرحهای گوناگون بیارزد .

و از همه مهتمتر نامگذاری این نوع گلهاست که در اغلب موارد گل شاه عباسی نامیده میشوند و در موارد

نادری نیز به گل شیخ صفی موسومند . صرف نظر از این اختلاف رأی مسلم است که عمر این نامگذاری از دوره صفوی بیشتر نمی رود . و شاید اگر هم استنادی به شیخ صفی شده است از نظر احترامی است که صفویان نسبت بجد اعلای خود داشته اند و درصدد تخلید نام او کوشش ها کرده اند . بایک نظر سطحی بطرحهایی که از این گل ها بخصوص و از ختائی داده شده است میتوان پی برد که در آن دوران چه کار گاه عظیمی با چه ترتیب و نسقی و در میان چه کوششها و مجاهدتهائی و بدست چه هنرمندان بی نام و نشانی درصدد تهیه طرحهای تازه با تجدید نظر در طرحهای کهن بوده است

گل شاه عباسی (دو گل درهم)
متناسب تر برای قالی.

یکنوع گل شاه عباسی
مخصوص کاشی.

یکنوع گل شاه عباسی که هم در قالی
و هم در کاشی بکار میرود.

تا هنرهای پلاستیک (قالی و کاشی و دیگر هنرهای ظریف) ایرانی را بصورتی درآورد که امروز شهر اصفهان پنهانی، عالیترین موزه آنها را بر در و دیوار خود بچشم جهانیان می کشاند. کار اساسی و بسیار مهم در بحث راجع به هنرهای ایرانی این است که بدانیم چه تشکیلات وسیعی، با چه بودجه ای و با صرف چه همت هائی و بدست چه کسانی و بسرپرستی کدام هنرمندان در دوران صفوی وجود داشته و چه شده است که آن تشکیلات و آن رونق بازار چنین شکسته؟ آیا تاریخ نویسان این همت را خواهند داشت که ازین دوره درخشان هنری برگه های تازه ای بدست ما بدهند؟